

УДК 39

ЕТНОЛОГ ETNOLOG

3

СКОПЈЕ – SKOPJE
1993

ЕТНОЛОГ	БР.3	СТР. 1-201	СКОПЈЕ	1993
---------	------	------------	--------	------

Петар Намичев

ЕРКЕРОТ КАКО ТРАДИЦИОНАЛЕН ИЗРАЗЕН ЕЛЕМЕНТ ВО СЕЛСКАТА АРХИТЕКТУРА ВО МАКЕДОНИЈА

АПСТРАКТ: Еркерот, како традиционален изразен елемент во македонската селска архитектура, авторот го обработува од сите негови аспекти, и во сите етно – региони во Македонија каде што тој се среќава. Преку еден мошне успешен приод кон темата, авторот на непосреден начин ни ја обработува селската македонска куќа, всушност профаната архитектура како етнички национален белег.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: еркер, народна архитектура, национална архитектура, градители, функција, архитектонска концепција, форми на еркер, типологија, балкон, амбари, чардак, испуст, декоративна обработка.

Вовед

Предмет на оваа студија претставува селската профана архитектура, која датира од крајот на XVIII век па сè до почетокот на XX век. Виртуозноста на стариот градител во смисла на владеењето со дрвените конструкции и концепцијата на градењето содржана во народната архитектура можеме по аналогија да ја поврземе со словенскиот среден век и неговата куќа и развиената византиска куќа модифицирана на свој начин, во комбинација со тогашниот начин на живеење¹⁾. Во византиските населби куќите биле градени со приземје, а понекаде и на кат, каде што се појавува и еркерот како елемент на архитектонската концепција, а чии корени достасуваат до периодот на Византија (XII-XIV век)²⁾.

Развојот на народната архитектура во периодот на својот највисок креативен момент, базиран на претходно создадените историско-економски услови и на постојните климатско-географски услови, при крајот на XVIII век

¹⁾ Томовски Сотир – Македонска народна архитектура Скопје, 1960 г.

²⁾ Муцопулос Н.К. – Македонска архитектура, Солун 1971 г.

го формира основниот белег на нашата национална архитектура преку мајсторските тајфи и нивното влијание и искуството што го носат со себе од печалба. Мајсторите кои потекнуваат претежно од селата, а работеле најчесто по градовите, го носат тоа влијание и во својата средина. Тоа влијание, и покрај автентичниот локален белег, содржан во архитектонската концепција на објектите, се чувствува и при естетското обликување на волуменските партии на еркерите.

Во XVIII век, со развојот на занаетството и трговијата, на овие простори се создаваат можности за интензивирање на индивидуалната градба. При нејзиното конципирање, покрај традицијата во градењето, пресудно влијание за исклучителната креативност на неимарот градител одиграле и обичаите и тогашната култура на живеење на народот кој се наоѓал под турско ропство. Во ширината на творечката активност при градбата на станбените објекти кај кои приземјето е со неправилна форма, создадено под влијание на теренските услови, а на катот се трансформира во правилен облик, се согледува неможноста од типизација и класификација на нивните форми. Проширувањето и исфрлувањето на горните партии на просториите на катот се постигнува со создавање на еркери. Како дел од ова истражување под поимот еркер ќе бидат опфатени и исфлените конструктивни отворени делови, наречени балкони, како елементи на архитектонскиот израз со високи естетски и декоративни вредности.

Еркерот – архитектонско средство со многу функции

Стремежот за поседување на објект, кој со својата големина ќе доминира над останатите околни објекти, ќе ги задоволи барањата на сопственикот за поголема отвореност кон надворешниот простор, за репрезентативност на просториите, го инспирирале градителот во контекст на материјалите со кои располага и неговата конструктивна способност и градителска инвентивност, да создава секогаш уникатни форми.

Постојат многу фактори што влијаеле да се создаде еркерот како решение за задоволување на многубројните потреби. Еркерот како изразно средство во архитектонската концепција на објектите, покрај естетската, има и многукратна функционална оправданост.

– Потребата од зголемување на просторот на горните катови се јавува како основен фактор, независно од функцијата на просторијата каде што е формиран еркерот и спротивно на неправилната форма на приземниот масивен дел.

– Еркерот се јавува на катот како трансформиран правилен облик, кој доминира над приспособеното масивно приземје, условено со конфигурацијата на теренот.

– Кај еркерите со затворена, полузатворена или отворена челна површина, значајна улога во нивното формирање одиграла потребата од размена на информации со јавниот простор и потребата од постоење на некаква визура.

– Со исфрлањето на просторот или просторијата надвор од приземната линија се одбегнува факторот сонце во летниот период.

– Просторот во еркерниот испуст претставува еден вид гранична зона помеѓу приватниот простор на објектот и надворешниот јавен простор – односно улицата.

– Овој простор, во зависност од тоа дали е дел од чардак или затворена просторија, има повеќе намени при неговото користење (за работа, за складирање, за сушење, за споредни простории).

– Во повеќето случаи како и при формирањето на целиот објект еркерот е изграден и приспособен по мерка на човекот.

– Кај еркерниот испуст, кој претставува составен дел и продолжение на чардакот или на одајата, се подигнува нивото на подот, формирајќи „минсофа“, „диванхане“ со „миндери“, простор кој е наменет за одмор.

– Еркерот како доминантен елемент, кој дава специфичен белег на архитектонската концепција на објектот, претставува најискористен функционален дел во ентериерот и во екстериерот.

– Еркерот претставува најизразен и највисоко стилизиран елемент од фасадата, конструктивно видливо сраснат и обработен со внатрешната конструкција на објектот.

Еркерот присутен во архитектонската концепција на објектите на овие простори, а во зависност од горе наведените фактори, прераснал во традиционален елемент, неизбежно присутен во македонската куќа.

Испустот како архитектонски елемент, кој е скоро секогаш присутен во естетско-обликовната концепција на фасадата на селската куќа во Македонија, може да се разгледува од аспект на варијабилност на неговиот облик во однос на габаритот на објектот, во однос на неговата функција од каде што добива и името, во однос на неговата надворешна форма на фасадата и во однос на неговата конструктивна поставеност.

При анализата на неговиот облик, во основата на објектот присутни се форми од секаков геометриски облик (цреж 1). Испусите се поставуваат во однос на габаритот на објектот по целата негова должина, странично на една негова половина или пак во комбинација на една челна со бочна страна. Во овој случај како предмет на истражување се земени испустите било да се дел од чардак или затворен дел.

Еркерниот испуст, во основа, се формира како издаден дел со мали димензии (2 до 4 м широчина, а до 80 см испуштен од линијата на објектот). Формата во основа може да биде правоаголна или полигонална (обично со три страни), а се поставува средишно на челната или пак на една од бочните или задната фасада.

Еркерот во почетокот на својот развој се појавува со минимален испуст од 20–30 см, во определени случаи поставен симетрично на две страни на челната фасада со постигнат ефект на рамнотежа и логична симетрија, а поретко се среќава и на бочните фасади.

Еркерите што се во основа со триаголна форма, а во комбинација со правоаголна, често се применуваат поради нивниот силен ефект, што го постигнуваат врз геометриско исправување на горните површини. Овој тип на еркери е најчесто применуван и секогаш во комбинација со другите форми на испусти. Неговата примена овозможува кога имаме неправилна форма во приземјето, кое ја следи линијата на улицата, во горните партии да се добијат простории со правилна геометриска форма во основа, зачувувајќи ги сите критериуми на контрастни површини, симетрија, ритам на празни и полни површини и задоволување на естетскиот фактор. Конкретни примери се среќаваат повеќе кај селата со збиен тип, било да се работи за села со сосема збиени улички, обично во низинските краишта или пак во планинските пре-

дели, каде што покрај првиот впечаток за изобилство на слободен простор, сепак се применува еркерот како еден вид на традиционален архитектонски елемент на народната архитектура.

Една од карактеристичните форми на примена на еркерот, кој е својствен за некои краишта (с. Г. Врановци Т. Велес цр. 7 и Старо село Тетово цр. 6), претставува соединување на естетскиот изглед на фасадата со функционалноста на одделни елементи. Тоа е изразено со поставувањето на амбар (кој неопходно има потреба од циркулација на воздух) на најистурениот агол од куќата, кој претставува и функционално и хармонски најдоминантен архитектонски белег на објектот. Тој е поставен еркерно без косници истурен на едната страна (цр. 6 с. Пожарани-Гостиварско) каде што е издвоен од површината на чардакот, или пак исфрлен од затворен чардак во Беровско. Својата доминантна поставеност амбарот како елемент ја постигнува на примерите во с. Г. Врановци-Велешко (цр. 7), каде што е поставен на самиот агол еркерно исфрлен на две страни на објектот со примена на косник на аголот и геометриски орнаментирана ограда поставена врз амбарот.

Од цртежот бр. 1 е очигледна големата варијабилност на разни типови на форми како на објектите во целина, така и во еркерните испусти. Многубројната застапеност на најразлични форми се должи, пред сè, на постоењето на различните климатско-економски услови, на еволуирањето на неговиот облик, на соодносот со способноста на мајсторот-градител да ја изрази својата инвентивност, внесувајќи локален белег на територијата каде што се гради.

Втор значаен аспект на разгледување при анализата на типологијата и развојот на испустите е неговата функционална застапеност, која пресудно влијае на неговата форма, конструкција и поставување во просторот. Испустот најчесто не се применува кога имаме простран чардак или големи површини на простор за живеење. На нашите простори еркерот, како дел од чардакот, се применувал за зголемување на неговата корисна површина, а се нарекува „кошк“ (во беровскиот крај), како подигнат дел поставен над амбарот или, пак, како проширување на чардакот во вид на правоаголен облик, за прифаќање на правецот на движење од скалите од приземјето. Тоа е карактеристично за чардакот како отворен простор и полуотворен, кој комуницира на определен начин со околината, а додека кај затворениот чардак (кај галичката куќа) исфрленоста на еркерот е минимална (до 20 см), поради климатските услови тој е затворен со капаци на прозорските отвори, а по потреба се претвора во полуотворен чардак, изразен на фасада со вертикално поставени штици. Логична е примената на малата должина на испустот кај галичката куќа единствено од естетски причини (постигнување на фасадата на ефектот темно-светло), бидејќи површината како на чардакот така и на просториите (одаите) со примената на еркерот, ги задоволува сите потреби на семејствата, па некаде и се преградува на неколку дела.

Во друг случај кога површината предвидена за чардак, но со издолжена форма, а распоредена околу две страни на објектот, понекогаш и само од задната, а се преградува со штици „пардии“ вертикално поставени, се нарекува „телис“ (во селата Нерези, Модрич, Луково, Јабланица во Дебарски Дримкол). Затворањето на чардакот како и неговата издолжена форма се резултат од потребата за заштита од остра планинска клима, на едно и за задоволување на останатите функционални потреби на домаќинството, вклучувајќи ја и прекрасната визура што ја овозможува „телисот“ во непосреден

допир со планинските предели на околината. Естетската компонента е задоволена со поставување на отвори (во серија по два или по три во с. Нерези) со полукружни завршетоци на горната страна на отворите, што ја разбива монотонијата на затворениот дел од „телисот“.

Во типот на еркерниот испуст каде што површината на фасадното платно е делумно затворено од долната и од горната страна (како кај цр. 2, с. Мислешево, Струшко Поле) или кај галичката куќа (цр. 4, с. Тресонче) каде што преку отворање на прозорските капаци се отвора површината на чардакот, се јавува таканаречен полузатворен чардак, односно еркер.

Како дел од чардакот во просторот што го пополнува еркерот, поставена е „минсофата“ (во с. Тресонче, Галичник) на која се поставува „миндер“. Поставувањето на минсофата на исфрлените делови од горниот кат односно еркерот се јавува како резултат од потребата за комуницирање со надворешниот простор и контакт со природата, што наедно претставува и место каде што се претстојува преку најголемиот дел од денот.

Еркерниот испуст во најчест случај се појавува централно поставен на предната фасада како дел од централниот простор или дел од одаја или чардак, а поретко на споредна фасада како дел од одаја или како помошна просторија. Функционалната определеност на просторијата каде што е применет еркерот се насетува и од неговата просторна поставеност на фасадата на објектот како и од присутната декоративна обработка.

Типолошката поделеност на соодносот со факторот форма се манифестира со постоењето на затворени, полузатворени (полуотворени) и отворени (условно е применет терминот еркер за отворени конзолни испусти – балкони) еркери.

Во својата развојна фаза формата на еркерот започнува со едноставно поставена конструкција без прегради или каква и да било декорација (цр. 4, с. Пештани-Охридско), или подоцна со поставување на празна преграда (цр. 4, с. Киселица-Делчевско), или полна со конструкција од преплет и премачкана со кал (цр. 3 с. Митрашинци беровско). Во понатамошниот развој се постигнува повисок степен на обработка на челната и на страничните оградни површини на балконот со примена на геометриски мотиви. Истите се применуваат и на површината на конструктивните греди од фронтонот (цр. 4, с. Богомила, с. Оморани-Велешко). Спојната линија помеѓу фронтонот и вертикалните столбови е решена во некои случаи со два симетрично поставени полукружни лакови или со стилизирани изведени капители (цр. 4, с. Оморани, с. Теово-Велешко). Декоративната преграда од долната површина може да се постави и на горниот дел (цр. 2 с. Мислешево-Струшко Поле) или, пак, се поставува над амбарот (цр. 2 с. Робово, с. Русиново, с. Ратеве-Беровско, с. Пожарани-Гостиварско). Амбарот се поставува централно на челната фасада заради потребата од негова вентилација, а наедно служи како подигнат дел од чардакот, односно еден вид „минсофа“. Во оваа типолошка поделба на полуотворени еркери се и чардаците кои имаат прозорски отвори со дрвени капаци, кои се поставуваат во зависност од временската сезона (цр. 4 с. Тресонче Река, Галичник). Има уште една варијанта на отворен балкон со поставување на трет столб на средината централно поставен, со седла на столбовите и со нивна геометриска декорација, при што се нагласува симетријата и ритамот на архитектонската композиција (цр. 4 с. Челопек-Тетовско с. Вевчани-Струшко).

Можноста и потребата од примена на декорацијата кај отворените и полузатворените еркерни испусти е поголема за разлика од затворените каде што се применува само фасадно со обработка на прозорските рамки, капителите и фронтоните.

Еркерот типолошки класифициран во затворен, со поставувањето на фасада на еден, два, три или четири прозорци симетрично и линиски поставени, добива своја вистинска форма. Прозорците кај еркерите со еден отвор се поставени централно и ги има најразлични по големина (цр. 4, с. Волковија-Гостиварско, с. Ратеве-Беровско, цр. 3, с. Тануше-Река), додека со појавата на два прозорци, како форма која најчесто се применува, тие се поставуваат споени во една рамка, одвоени меѓу себе, но секогаш со зачувана симетрија, ритам и пропорции во однос на целокупната архитектонска композиција. Просторната и декоративната концепција на еркерот кај овој тип се движи од едноставна форма до декоративна обработка на прозорските рамки на натпрозорникот (цр. 2, с. Дебреште-Прилепско, с. Бродец-Река) или во долната линија со обработка на странично поставените стилизирани капители од столбовите (цр. 4 с. Ростуше, с. Бродец-Река), кај некои постои обработка на фризот помеѓу фронтонот и ѕидното платно (цр. 4, с. Ростуше-Река) и поретко на крајот со обработка на површината на фронтонот со едноставни геометриски форми (цр. 2 с. Владимирово-Беровско). Истите хармониски и естетски карактеристики се применети и кај еркерите со три или четири прозорски отвори, со поставување на амбарот кој е видлив на фасадата (цр. 4, с. Владимирово, с. Митрашници-Беровско), но со минимална димензија повлечен од линијата на прозорците на фасадното платно (цр. 5 с. Будинарци, цр. 6 с. Ратеве-Беровско).

Покрај вообичаените типови на форми на еркерни испусти се добиваат и комбинации на целини од затворен дел и отворен чардак (цр. 3. с. Владимирово беровско) кој е со исклучително голем распон на испустот, а зазема доминантно централно место на челната фасада на објектот.

Творечката способност нашиот градител се обидел да ја развива и понатаму, користејќи ги и влијанијата од градската средина и од земјите каде што тие оделе на печалба, така што среќаваме двојни еркери поставени на иста вертикална линија на две нивоа (с. Волковија-Гостиварско, цр. 4) каде што горното ниво, всушност, претставува дел од кровната конструкција, исфрлено во линијата на испустот од долниот кат. Присутна е и стилизирана обработка на странично симетрично поставените столбови на горниот дел. Инвентивноста на стариот неимар е изразена и преку формирањето на еркерниот испуст во две нивоа на испусти, но со различна должина, односно горната партија е исфрлена над долниот дел (цр. 7, с. Железнец Д. хисарско, с. Сливово, Горна Дебарца, Охридско), што, секако, претставува влијание од градската средина.

Анализирајќи ја формата на еркерот во основа, покрај правоаголната форма, триаголна, се појавува и полигонална форма, односно еркерен испуст, кој во челен изглед е поделен на три дела. Изгледот е пропорционално и геометриски издржан со прозорски отвори обработени со профилирани штици, а на горниот дел е поставен фронтон со централно поставен кружен отвор и декорирана украсна лајсна поставена на стреата на покривот (цр. 3, с. Нерези-Струшко).

Декоративната обработка на еркерните површини се состои од употреба на профилирани штици што ја потенцираат долната линија, декорација со геометриски мотиви на оградата, минимална стилизирана декорација на столбовите, обработка на натпрозорникот, полукружни и профилирани елементи на фризот, обработка на површината на фронтонот и украсната линија на стреата. Најприсутни се геометриските мотиви, полукружни, триаголни, полигонални, ритмички, хармониски и контрастно распоредени на целата површина. Поретко се среќава и растителна декорација (цр. 4, с. Бродец-Река) каде што во форма на круг се поставени две стилизирани гранки, со по четири цвета на секоја страна, а во средината централно е поставена помала гранка која води од долниот дел до средината. Оваа декорација е поставена на просторот помеѓу полукружните натпрозорни профилации и стреата на еркерот, централно на оската на симетрија на еркерот. Странично на аглите се поставени два столба со капители на кои се насетува влијанието на класичниот коринтски стил но во стилизирана форма со неколку поставени вертикално гранчиња на чии завршетоци, во долната линија, е поставена назабена геометриска декорација, а додека на горната страна е претставена капата на капителот во кружен облик со изведена профилација. Архитектонската композиција, ликовното обликување, симетријата и пропорционалниот однос се доведени до највисок степен и применети од страна на искусни мајстори, поставувајќи го еркерот како и објектот на место на најзначаен примерок на селската архитектура од овој тип во Македонија.

Конструктивните карактеристики на еркерниот испуст произлегуваат од конструктивниот состав на куќата во целост, а како продолжување на конструкцијата на меѓукатните греди. Употребата на локалните градежни материјали, каменот, дрвото и земјата послужиле за формирање на специфичниот белег на нашата народна архитектура, а тоа е постоењето на масивно камено приземје како масивен систем кој служи за подлога на дрвениот скелет-бондрук, употребен на катот. Додека во определени случаи имаме издвоена примена од употреба на дрвен скелетен систем кај целиот објект или употреба само на масивен систем од дебели камени сидови што е карактеристично за планинските населени места. Употребата на градежниот материјал, конструктивниот систем, теренските услови, климатските и економските услови, овозможиле збогатување на волуменската архитектонска пластика, изразена преку еркерното исфрлување кај објектите, како во рамничарските така и во планинските предели.

Развојот на еркерниот испуст започнува со едноставно исфрлање на меѓукатните греди од линијата на објектот. Во почетокот се јавува со едноставна форма со мали заоблувања и мали засечени профилирани форми на завршниот дел од гредите, или во затворена форма со сидови или како продолжување на површината на чардакот (цр. 7, с. Бродец-Река, цр. 5, с. Волковија-Река, цр. 6, с. Модрич-Струшко, с. Кучевиште-Скопска Црна Гора, с. Црник-Беровско, с. Вратница-Тетовско). Со поставувањето на амбарот над меѓукатните исфрлени греди, во форма на еркер, добиваме затворање на отворениот чардак во полузатворен (со декорирана дрвена ограда) или сосема затворен (со „преплет“ или бондрук), во зависност од конструкцијата на горниот поиздаден дел (цр. 6, с. Ратеве-Беровско, с. Пожарани-Гостиварско, цр. 5, с. Будинарци-Беровско). Еркерниот испуст кај селската куќа во Македонија се забележува како карактеристична форма со продолжување на

површината на чардакот со подигната висина за 35 см од нивото на подната површина „минсофа“, каде што конструкцијата е видлива на фасадата. (с. Киселица-Кичевско, цр. 7). Во понатамошниот развој испустот на гредите од меѓукатната конструкција се мултиплицира со поставување на две или три греди една над друга, со присуство на определена геометриска профилација на пресекот на најисфрлените делови на гредите, па сè до степен на повисока ликовна и естетска обработка (цр. 5, с. Волковија-Река, с. Вевчани Струшко, с. Бибај-Река, с. Кракорница-Река).

Со зголемувањето на димензијата на испустот се јавува потреба од конструктивно зајакнување, што се постигнува со употреба на косници. Тие по форма можат да бидат прави или со закривена линија во правец на статичкото оптоварување (цр. 5, с. Битуше-Река, цр. 7, с. Волковија-Тетовско), видливи или обложени од надворешната страна. Покривањето на конструкцијата од еркерот ги задоволува естетските и ликовните критериуми, со обработка од профилирани штици (цр. 5, с. Волковија-Река), со малтерисување на површината од косникот (цр. 5 с. Видуше-Река, с. цр. 7, с. Дебриште-Прилепско, Ново Село-Штипско) или, пак, со комбинација на претходните типови со поставување на декоративни рамки на краиштата од еркерните копиња (цр. 5, с. Митрашинци Беровско, цр. 6, с. Црник-Беровско).

Балконот претставува еден вид на испуст со отворена површина без употреба на косници поради малата сопствена тежина или во продолжение на веќе постојните затворени еркери испусти (цр. 6, с. Ратевско-Беровско), но со карактеристична богата геометриска обработка на оградата, изведена во дрво или пак метална, која се употребува подоцна (цр. 7 с. Башино Село-Велешко, цр. 6, с. Богомила-Велешко, цр. 7, с. Чифлик-Беровско).

Косникот како конструктивен елемент во зависност од конструктивниот распоред се јавува и во форма на двоен косник, каде што покрај постојниот што се потпира на првиот соседен „кушак“ на определено растојание, односно во основа на секој четврти или петти „мал косник“, се јавува „долг косник“, кој се потпира на наредниот понизок „кушак“ (цр. 7, с. Јанче-Река), со своја статичка оправданост и естетска доминантност.

Највисок креативен потег на стариот неимар претставува градењето на двоен еркер односно поставување на испуст со голема широчина на горното ниво (цр. 7, с. Железнец-Д. хисарско, с. Сливово-Горна Дебарца-Охридско) или, пак, со еркер кој со иста широчина се појавува во две нивоа (цр. 4, с. Волковија-Река).

Конструктивниот систем бондрук се применува скоро кај сите типови на еркери, како сидови со мала сопствена тежина и прозорски отвори, кои ја намалуваат сопствената тежина³⁾. Овој систем се јавува и во варијанта со исполнетост од масивен камен (цр. 4, с. Кракорница-Река) или пак, со сендвич сидови со извесен распоред на штици со геометриски распоред (цр. 5, с. Битуше-Река).

Сидот претставува конструкција од вертикални столбови, помеѓу кои се поставени хоризонтални и дијагонални гредички, а како облога од внатрешната и надворешната страна се поставуваат штички (хоризонтални или вертикално распоредени), плетени прачки со облога од малтер или обработени штици вертикално поставени или со геометриски распоред.

³⁾ Томовски Крум – За конструкциите во народната архитектура во Македонија, Годишен зборник на Техничкиот факултет IV, 4, Скопје, 1959-61 г.

Уште од периодот на XIV век, континуирано до првата половина на XX век, а особено во XIX век кога се чувствува подем на општествено-економските и културно-градителските услови за највисок развој на народната архитектура во Македонија, се забележува зголемена активност на мајсторските тајфи од цела Македонија. Иако најстара и најпозната е школата од Дебарско-реканскиот крај⁴⁾, значајни се и тајфите од Велешко, Прилепско, Битолско, Крушевско каде што се населуваат Мијаците, потоа охридско-струшкиот регион и кривопаланечкиот што ја потврдува исклучително богатата градителска дејност⁵⁾. Тајфите дејствуваат во скоро сите земји на Балканот (Грција, Бугарија, Србија, Б и Х, Романија), го покажуваат своето знаење и творечка способност во однос на влијанијата што ги носат од страна, почитувајќи и формирајќи го локалниот етнички автохтон белег.

При анализата на развојот и типологијата на еркерните испусти кај македонската селска куќа, евидентно е влијанието од другите средини каде што работеле мајсторите, во смисла на формирање на конструктивниот систем, рамнотежата и просторната структура кај архитектонските елементи.

Приближувањето на употребата на архитектонските елементи со високи естетски вредности како од ентериерот, така и на екстериерните површини на градската и на селската куќа во некои случаи кога можноста на селанецот тоа го дозволува, а во прилог на ова е и присутноста на мајсторите што потекнуваат и создаваат во селската средина, овозможуваат употреба на идентични изразни средства во двете средини. Естетските и конструктивните вредности на еркерните испусти на објектите во (цр. 8, с. Бродец Река, цр 2., с. Габрово Делчево), (с. Владимирово Берово), ги содржат сите просторно обликовни компоненти на една градска куќа.

Аналогија на обликот на двојно применетиот лак на фасадата на испустот (цр. 4, с. Теово, с. Оморани-Велешко), кој е карактеристичен за повеќе објекти во овие велешки села, го претставува истиот облик во с. Тешово во Пиринскиот крај во Бугарија⁶⁾, што наведува на заемно влијание што го пренесувале мајсторите градители, или аналогија на геометриската декорација на оградите од испустите низ селата во Беровско, со слична во селата во Пиринскиот крај⁷⁾ и селата во Пловдивскиот крај⁸⁾.

Еркерот како фасаден архитектонски елемент кај објектите типолошки класифицирани во „кули“ се појавува во неколку варијанти во зависност од неговата поставеност во однос на концепцијата на целиот објект (цр. 8). Тие како специфични објекти се создавани претежно на територијата на западниот Балкан, во Грција⁹⁾ (во Магна на Пелопонез), во Албанија¹⁰⁾ (Mat и

⁴⁾ Томовски Крум – Дејноста на мајсторите градители од „Дебарската школа“ во XIX век, Бигорско научно-културни собири I научен собир, Гостивар 1971 г.

⁵⁾ Светнева Анета – Резбарени тавани, долаш и врати во Македонија, Скопје, 1992 г.

⁶⁾ Пирински крај – Българска академия на науките, София 1980 г.

⁷⁾ Пирински крај – Българска академия на науките, София 1980 г.

⁸⁾ Пловдивски крај – Българска академия на науките, София 1986 г.

⁹⁾ Народно градителство на Балкану – Београд, 1987 г.

¹⁰⁾ Artı popullor ne shqiperi

Мартинеша во централна Албанија), во Метохија¹¹⁾, во Црна Гора, Босна¹²⁾ и во Македонија (Галичник, Кракорница, Гари, Бродец, Гостиварско), со заеднички конструктивни и обликовни карактеристики, со повторување скоро на идентични форми и карактеристични архитектонски детали. Ова се однесува за еркериот испуст кој е со идентична форма и декоративна обработка во горе наведените средини.

Аналогија на еркериот испуст од Дебарскиот Дримкол во форма на „телис“ претставува неговата распространетост во Хас, Северна Албанија¹³⁾ (каде што прозорските отвори на објектите се идентични со формата на истите во Дебарскиот Дримкол) и во Србија¹⁴⁾ (каде терминот „телис“ се употребува за некој вид галерија со вертикално поставени тенки штици на определено растојание, поради можна вентилација).

Колоритната застапеност што произлегува и е во зависност од употребата на градежниот материјал кај еркериот испуст, се движи од темен колорит, кај примената на дрвото како конструктивен систем видлив на фасадата, до комбинација со камен што се добива топла окер-беж (шупликав камен, бигор), сиво зелена (шкрилавец) или сиво-плава (варовник) боја.

Еркериот испуст го претставуваат најчесто најрепрезентативниот дел од архитектонската композиција на објектите, како составен дел на внатрешната функционална издиференцираност на просторот, пренесувајќи ја неговата внатрешна динамика како спој на внатрешниот со надворешниот простор.

Еркерот во Македонската народна архитектура (селска и градска) го прикажува значењето на своето присуство, како резултат на една богата и автохтона градителска традиција на нашите неимари што прераснало во формиран препознатлив традиционален архитектонски елемент на македонската куќа.

¹¹⁾ Којиќ Бранислав – Сеоска архитектура и туризам, Београд 1973 г.; Дероко Александар – Фолклорна архитектура у Југославији II, Београд, 1964 г.; Крунић Ј. – Шќиптарска кула Плава као тип стана, Зборник радова Архитектонског факултета у Београду (1953-1956) г.

¹²⁾ Цвијић Ј. – Балканско полуострво – Београд 1922 г.

¹³⁾ *Arti popullor ne shqiperi*

¹⁴⁾ Петровић Горђе – Диксати и чардаци, Београд 1955 г.

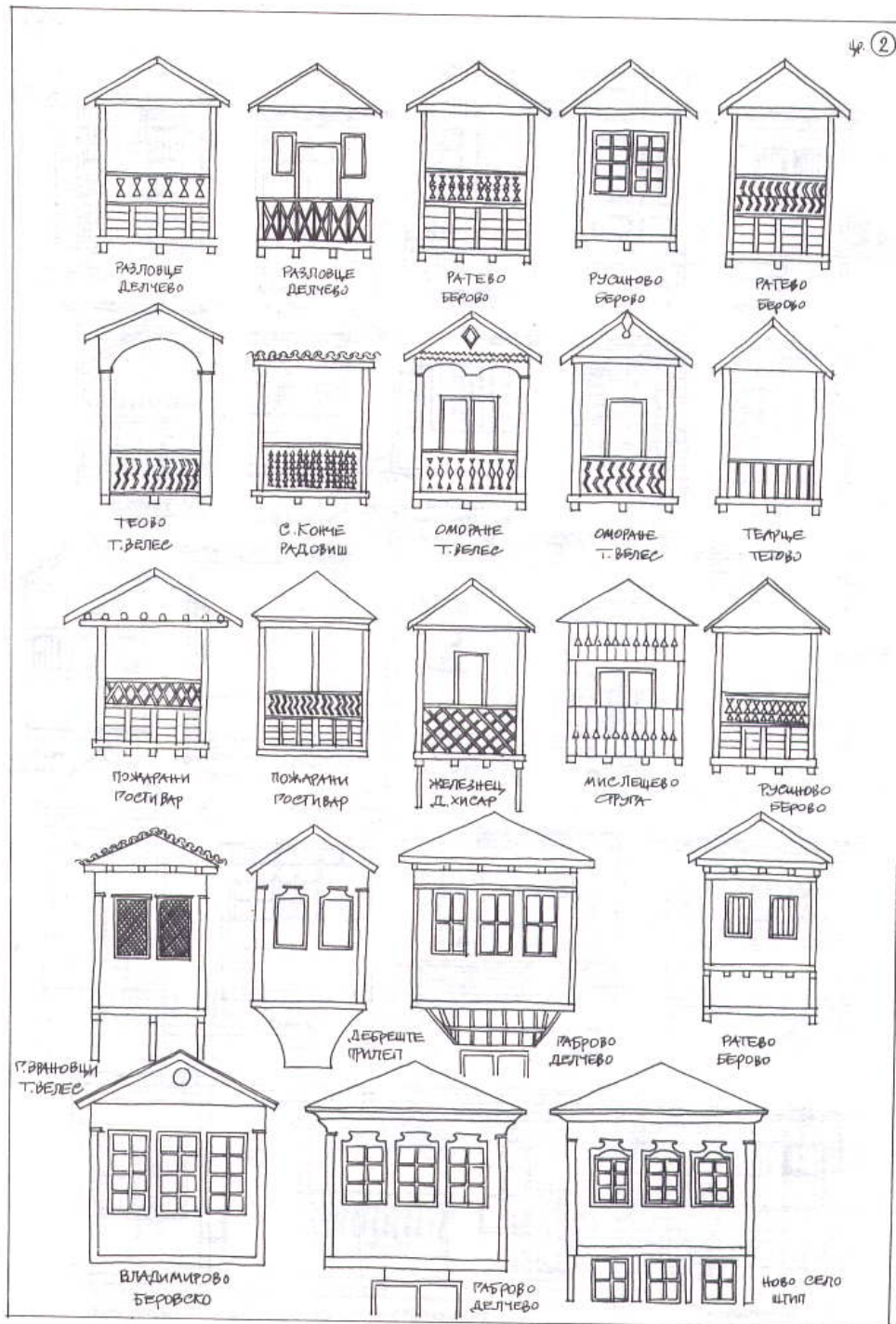
Цртеж број 1

Диспозиција на еркерниот испуст во однос на основата на објектот и варијабилност на неговиот облик изразена преку примери од цела Македонија.

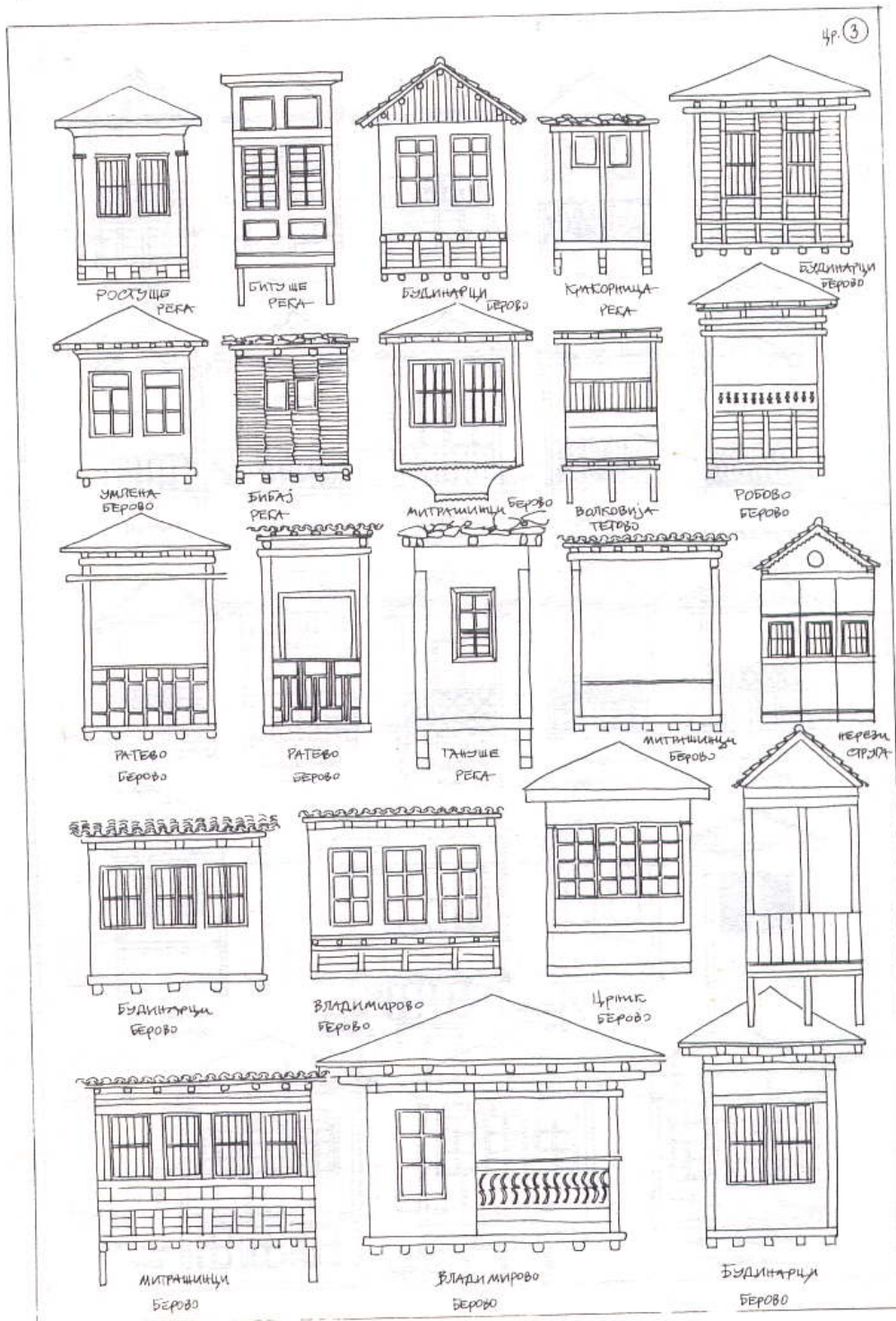
Цртеж бр. 2

Фронтален изглед на еркериот испуст со нагласена геометриска декорација, Отворени (балкони), полузатворени (полуотворени) и затворени еркери.

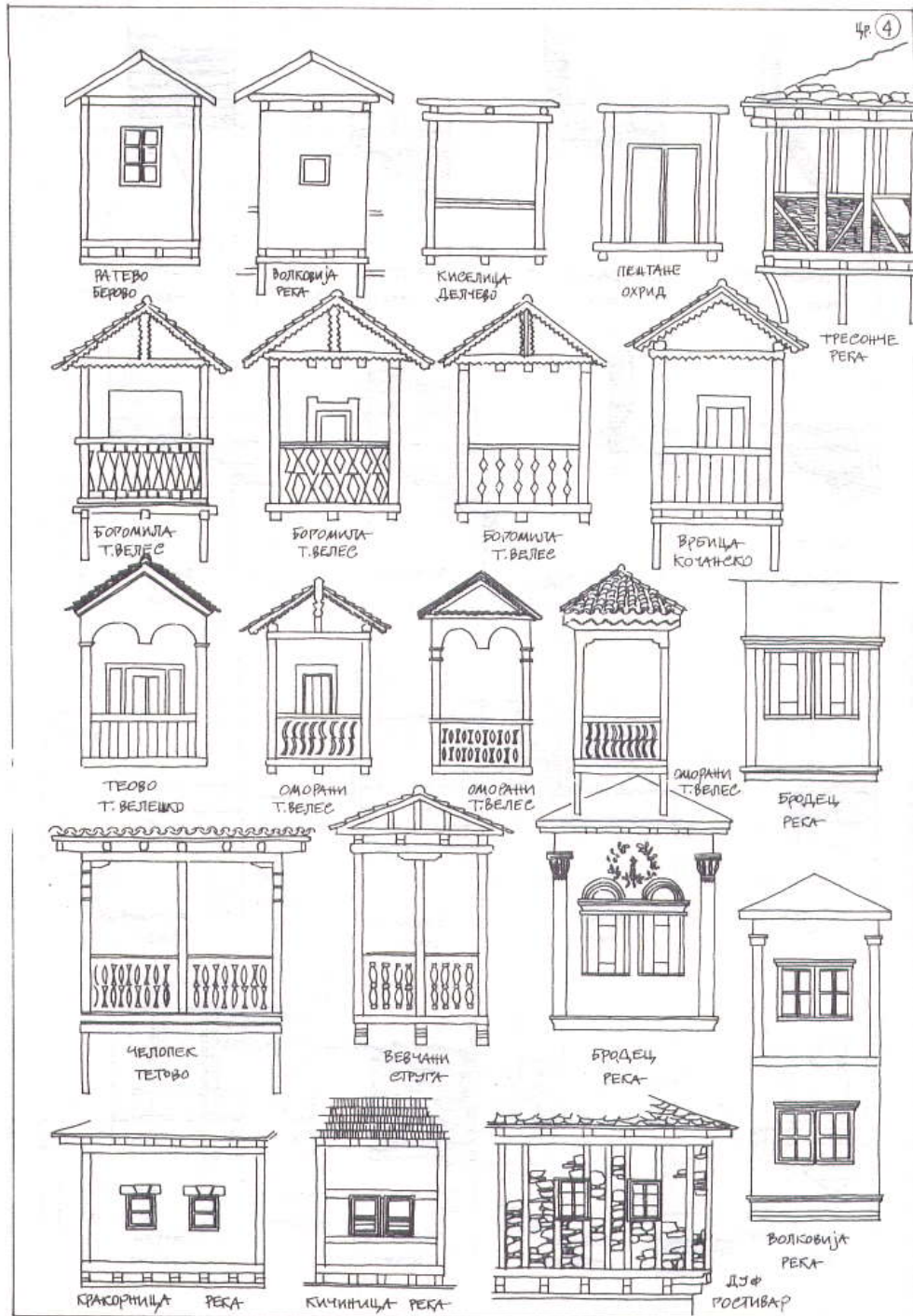
Цртеж бр. 3

Преден изглед на еркерниот испуст со нагласена обработка на фасадните површини со дрвени штитци; Развој на присутноста на прозорецот – со еден, два, три или четири, поставени во низа и симетрично во однос на еркерот.

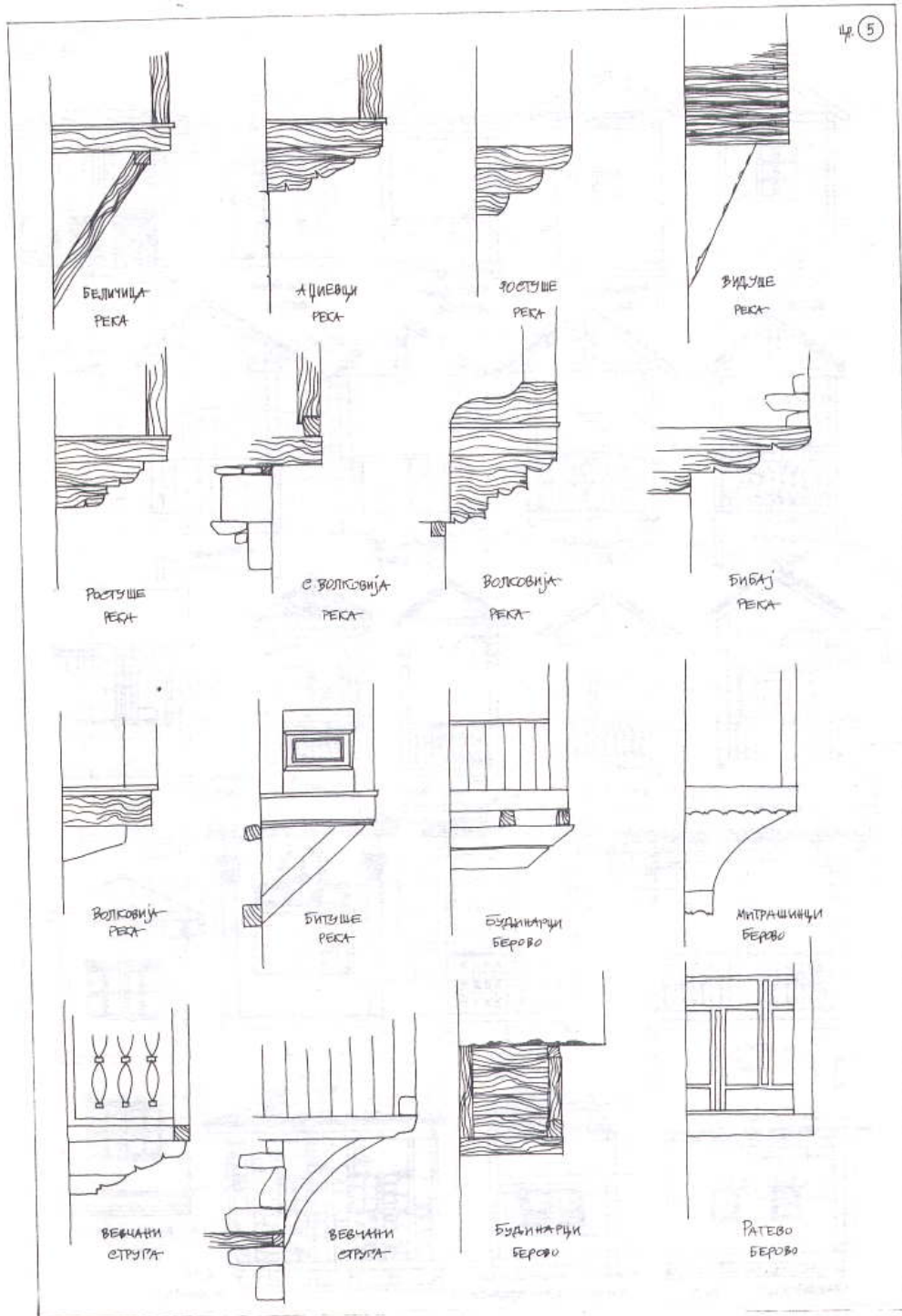
Цртеж бр. 4

Преден изглед на еркериот испуст прикажан преку развојот на фасадните елементи, од наједноставни форми до присуство на геометриска и растителна декорација.

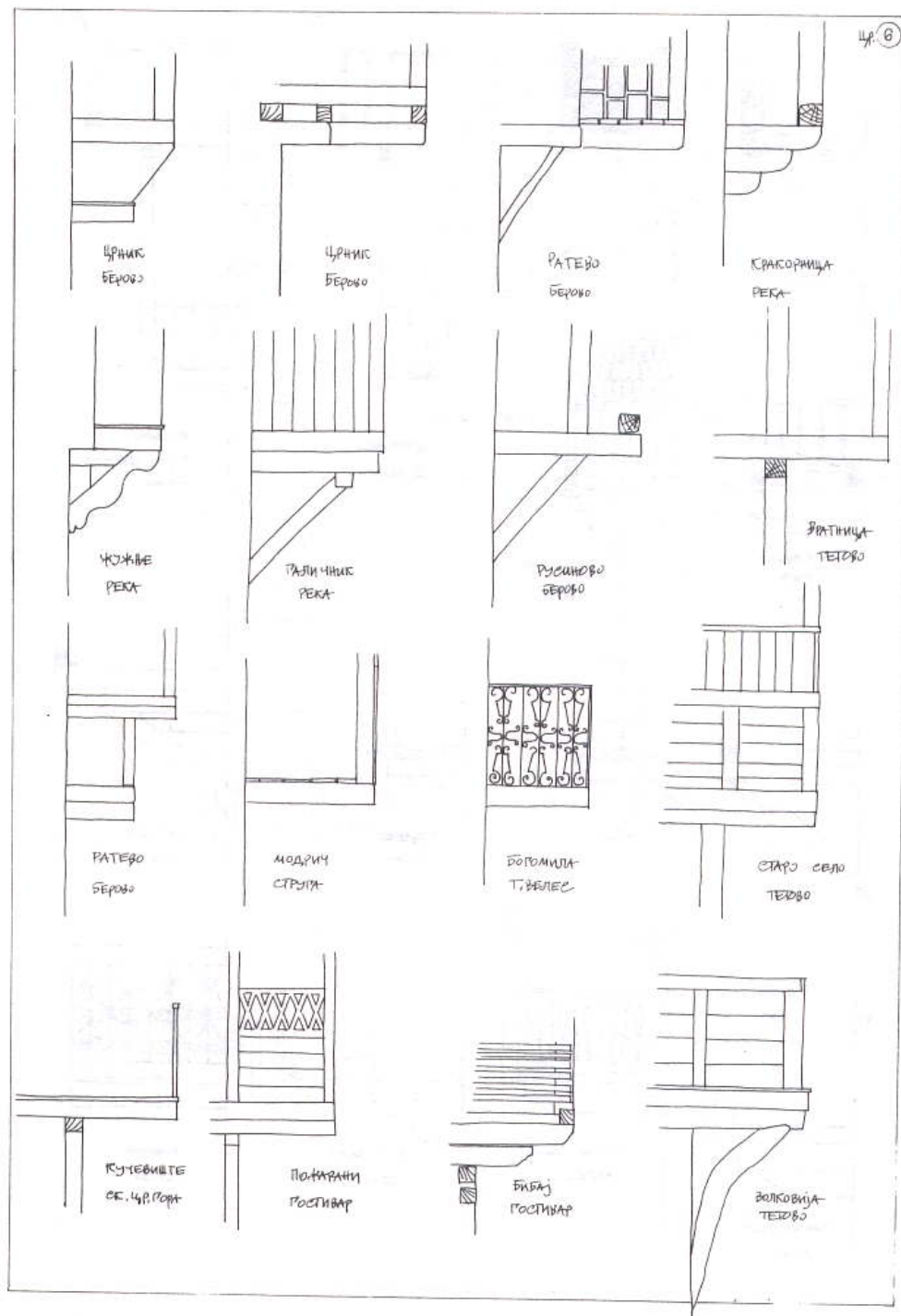
Цртеж бр. 5

Бочен изглед на еркерниот испуст прикажан преку неговиот развој, од минимален испуст, зајакнување со косници до покривање на косниците со полна површина.

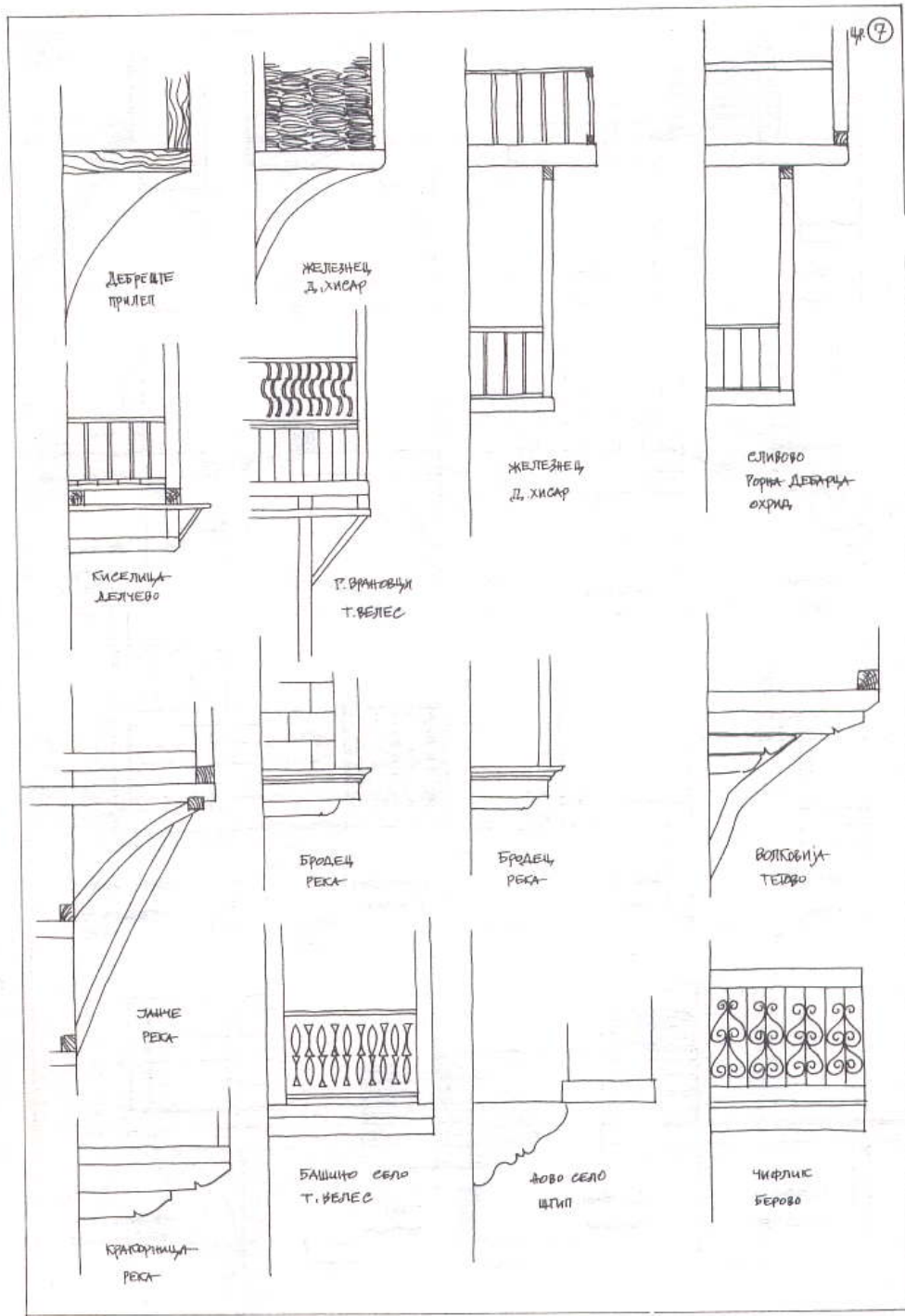
Цртеж бр. 6

Бочен изглед на еркериот испуст со исфрлен амбар надвор од линијата на објектот, со или без косници; Декоративна обработка на балконската површина.

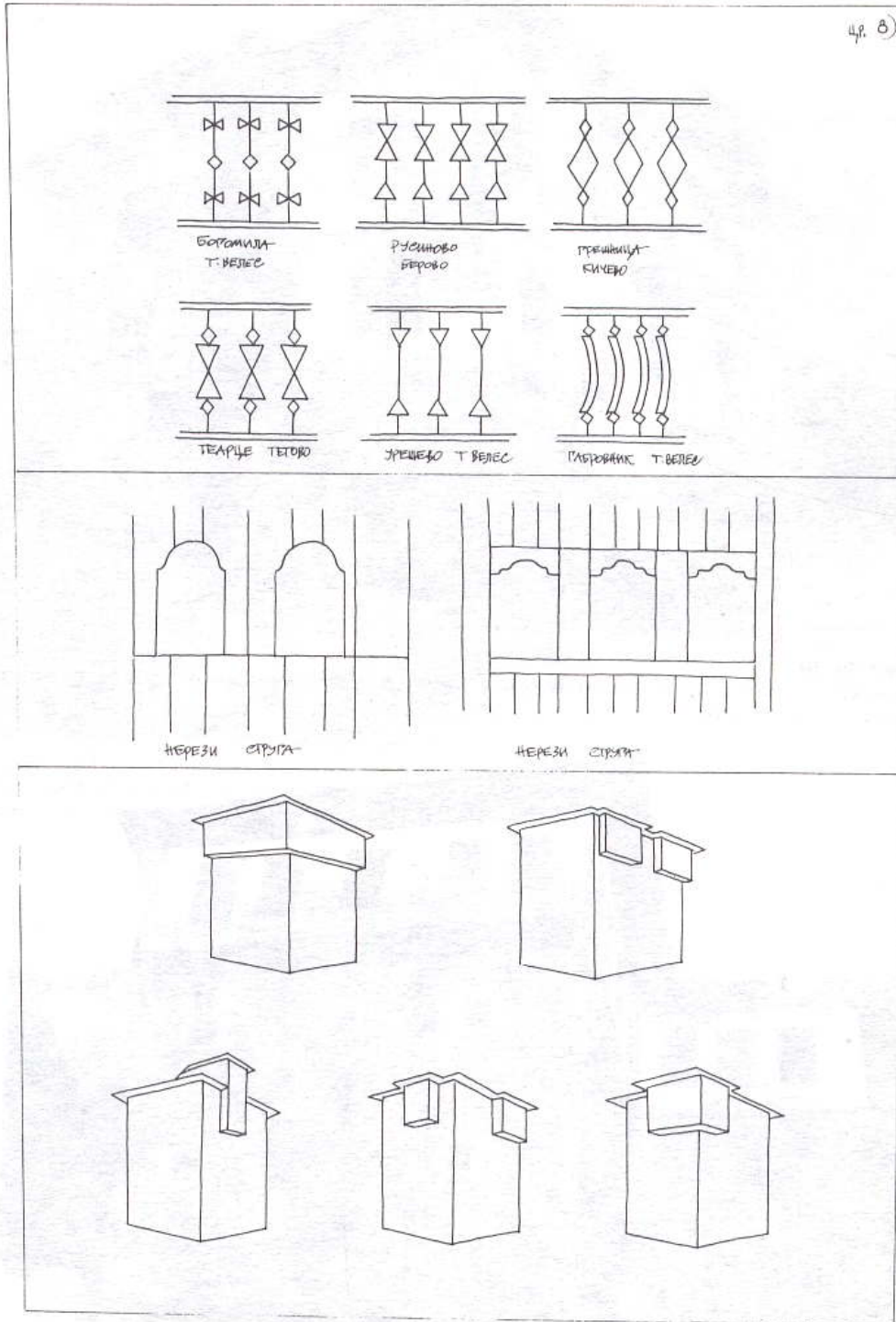
Цртеж бр. 7

Бочен изглед на еркерниот испуст со прикажан косник со едноставна и во обработена форма;
 Еркер со двоен косник; Двоен еркер со различна широчина на еркерот во двете нивоа.

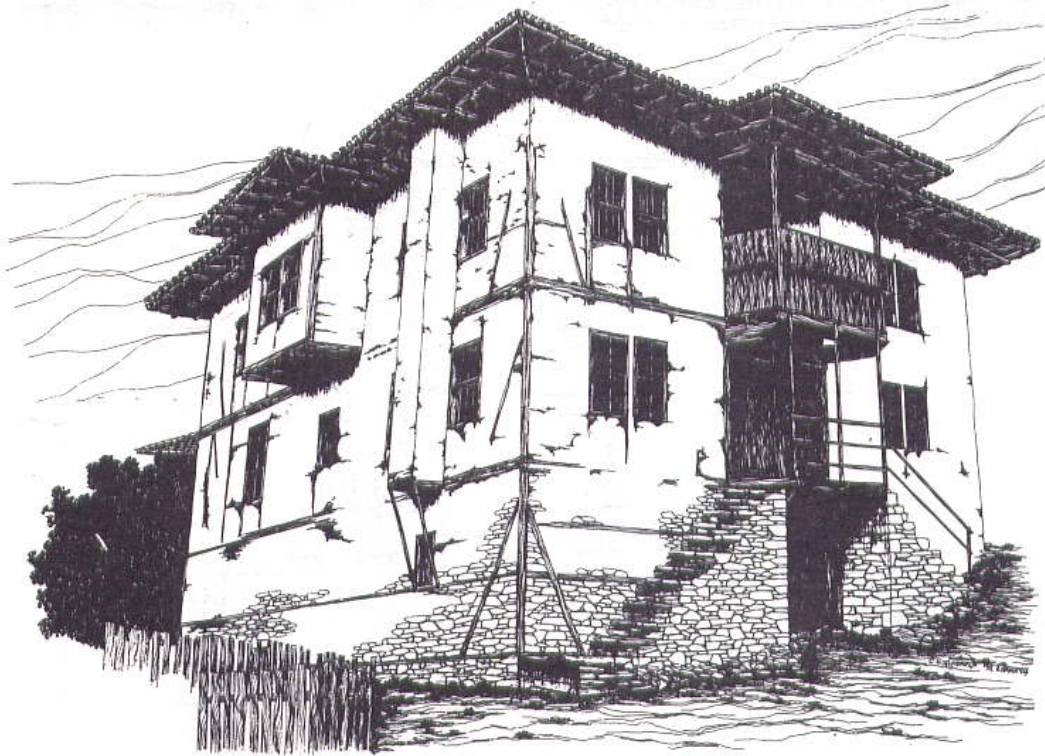
Цртеж бр. 8

Изглед на дел до декоративната геометриска обработка на оградните површини на еркерот; детал на прозорскиот отвор од телсот (со два и со три отвори); шематски приказ на поставеноста на еркерот кај тшот на објектн „кули“.

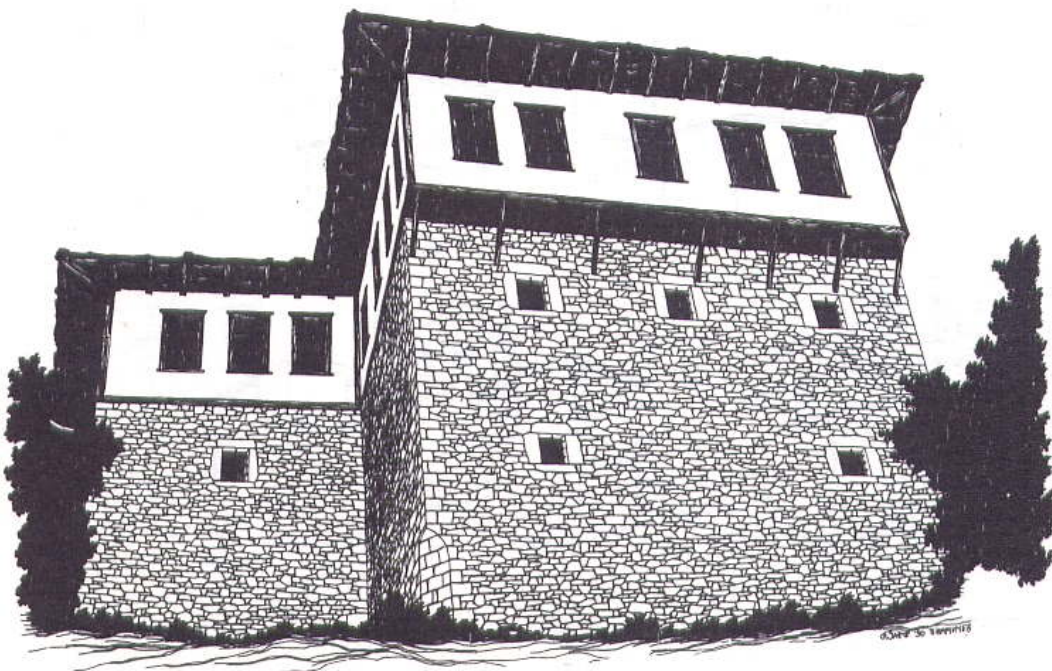

Цртеж бр. 9

Перспективен изглед на објект со затворен еркер, со двоен прозорец на едната фасада и полуотворен еркер со исфрлен амбар на другата фасада (с. Будинарци-Беровско).

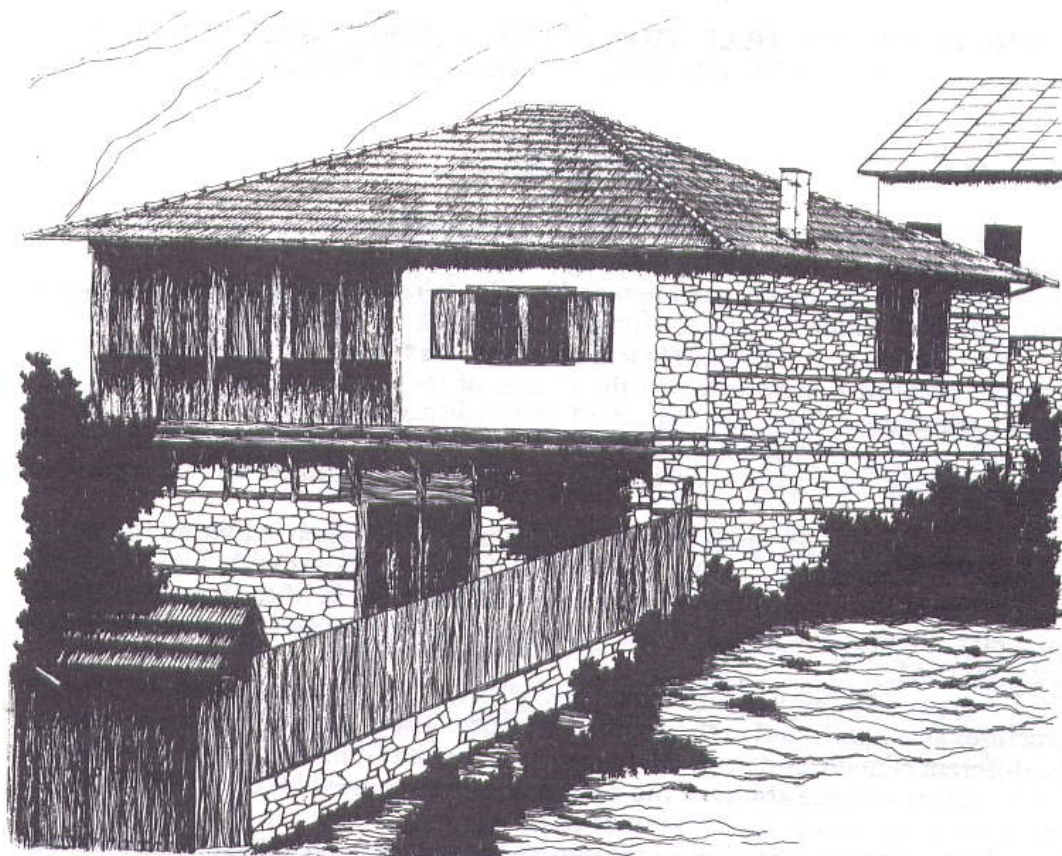
Цртеж бр. 10

Перспективен изглед на објект со исфрлен затворен еркер поставен по целата должина на објектот (с. Јанче-Река).

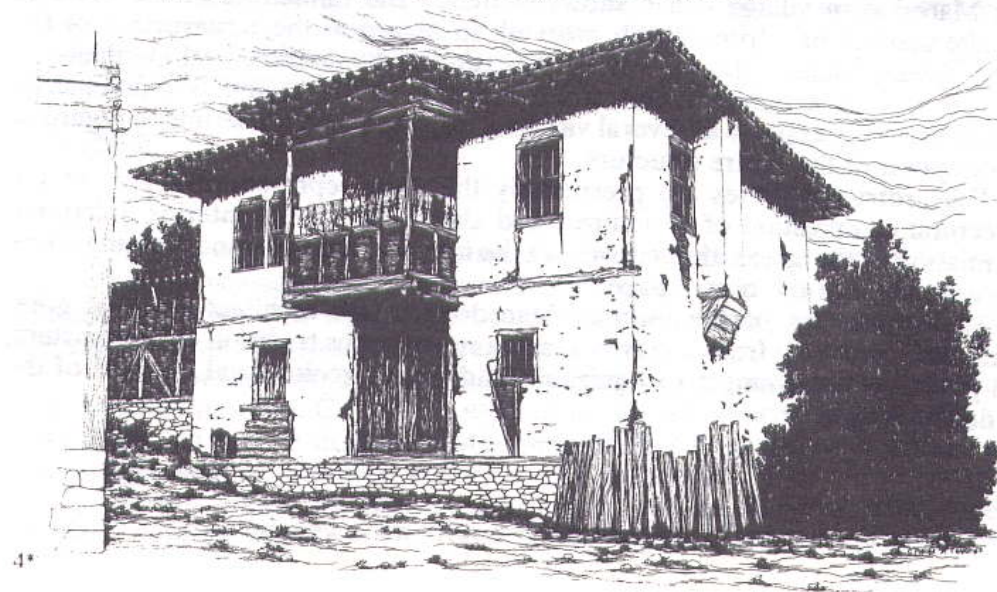
Цртеж бр. 11

Перспективен изглед на објект со полузатворен еркер (како дел од чардак) што се постигнува со отворање на дрвените капаџи од прозорците на чардакот. (с. Гари, Река).

Цртеж бр. 12

Перспективен изглед на објект со полузатворен еркер, со исфрлен амбар надвор од линијата на објектот, а со декоративна ограда над амбарот (с. Робово-Беровско).

Petar Namičev

THE JETTY AS A TRADITIONAL EXPRESSIVE ELEMENT IN THE VILLAGE ARCHITECTURE IN MACEDONIA

CUMMARY

The expansion and protrusion of the upper portions of the rooms on the storeys is usually carried out by forming protruded jetties.

The jetty is the most prominent and highly stylized element of the facade, the construction of which is jointed with the framework of the structure.

The jetty as an architectural element which has frequently been applied in the aesthetic decorative conception of the facade of the village house in Macedonia, can be considered from the aspect of variability of its form in regard to the dimensions of the structure, connected to its function, after which it has been named, and also in regard to external appearance on the facade and its constructive setting.

In the cases of irregular form of the ground-floor, when it follows the line of the street, the application of the jetty enables attaining rooms with regular geometrical forms in the base of the upper storeys, all the criteria of contrasted surfaces, symmetry, rhythm of void and filled surfaces being fulfilled and the aesthetic factor being satisfied.

A great variability of different types of forms can be distinguished, both in the structures as a whole, and in the protruded jetties. The wide range of forms is due to the different climatic and economic conditions that have influenced their evolution, in correlation with the ability of the master mason to express his creativity, incorporating the local feature of the area of building.

The constructive feature of the protruded jetty emerges from the framework of the house as a whole, being an elongation of the second-floor joists.

The survey of the development and typology of the protruded jetties applied to the Macedonian village house shows evidently the influences of the areas in which the masters have presumably worked, in regard to the construction of the framing system, balance and the spatial structure of the architectural elements.

The jetty as a facade architectural element of the buildings typologically classified as towers appears in several variants, depending on its setting in regard to the conception of the entire structure.

The protruded jetties are presumably the most representative part of the architectural composition of structures, and also a part of the interior functional differentiation of the space, thus conveying the interior dynamics and forming a link of the internal with the outer space.

The application of the jetty in Macedonian folk architecture is of great significance, resulting from a very rich and autochthonous tradition of our masters, which gave rise to forming a recognizable traditional architectural element of the Macedonian house.